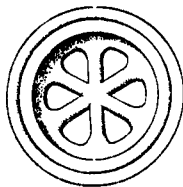

ὄ'γα ἀνεύρομεν ἐν αὐτῷ ἔχνη' αὐτὴ ἡ ἠθικὴ συνείδησις ἀναφαίνεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀσθενής. Οὐδὲ παρήγαγεν ἐν τῇ ποιήσει ἢ ἐν τοῖς γράμμασιν ἔργα ἀντάξια τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ μεγαλείου. Ἄλλὰ τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα ὑπῆρξεν ἀναμφισβήτητον ἐπὶ ὀκτῶ ἑκατονταετηρίδας' καὶ συνετηρήθη τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἐν μέσῳ τῶν φοβερωτέρων περιστάσεων εἰς ἃς εὐρέθη ποτὲ κράτος, διὰ κυβερνητικῆς ἐμπειρίας καὶ πειθαρχίας καὶ ἀνδρείας, τὴν ὁποίαν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀρνηθῶσιν οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἔχθιστοὶ αὐτοῦ πολέμιοι. Πρὸ πάντων ἡ στρατιωτικὴ αὐτοῦ ἀριστοκρατία ἀνέδειξεν ἡρώας ἐναμίλλους τῇ ἀληθείᾳ τῶν μεγαλυτέρων ἡρώων ὄσους ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ἡ δὲ μεγάλη ἐκκλησιαστικὴ καὶ κοινωνικὴ μεταρρυθμίσις ἣν ἐπεχείρησεν ἐν τῇ 8 καὶ ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι μαρτυρεῖ ὅτι περιεῖχεν ἐν ἑαυτῷ καὶ σπέρματα ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως, τὰ ὁποῖα παρ' ἡμῖν μὲν δὲν ἠδυνήθησαν τότε νὰ βλαστήσωσι μεταφυτευθέντα ὁμως ὑπὸ τῆς φορᾶς τῶν αἰῶνων εἰς τὴν μέσσην καὶ τὴν δυτικὴν Εὐρώπην θαυμασίως ἔκαρποφόρησαν. Ἐν γένει δὲ ὁ νεώτερος κόσμος πολλὰ ὀφείλει εἰς τὸν μεσαιωνικὸν Ἑλληνισμόν. Πολλάκις, λέγει ὁ καλὸς κἀγαθὸς Rambaud, εἰς τῶν ὀλίγων Ἑσπερίων ὅσοι ἔκριναν τὰ καθ' ἡμᾶς ἀπαθῶς, πολλάκις τὸ Βυζάντιον ἔσωσε τὴν Εὐρώπην· ἂν δὲν ὑπῆρχε τὸ κράτος τοῦτο, ἡ ἀραβικὴ ἐπιδρομὴ, ἀντὶ νὰ ἀναχαιτισθῇ εἰς τὰ ὄρη τοῦ Ἄμανοῦ, ἤθελε διαπεράσει τὸν Βόσπορον, ἢ δὲ σελδζουκικὴ ἐπιδρομὴ, ἀντὶ νὰ ἀναχαιτισθῇ εἰς Νίκαιαν, ἤθελε καταπλημμυρῆσει τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην' καὶ χάρις εἰς αὐτὸ οἱ Ὀθωμανοὶ ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ὀρμῆς τῶν ἠναγκάσθησαν νὰ στρατοπεδεύσωσι περὶ τὰ ἑκατὸν ἔτη ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπολέσαντες οὕτω χρόνον πολύτιμον ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἠδύναντο νὰ φθάσωσι μέχρι τοῦ Τιβέρεως καὶ τοῦ Ἄλβιος, ἐνῶ βραδύτερον δὲν ἔφθασαν εἰμὴ μέχρι Βιέννης. Ὁ μεσαιωνικὸς Ἑλληνισμὸς, ἔξακολουθεῖ ὁ αὐτὸς ἱστορικός, ἀνέσωσε τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην ἀπὸ τῆς ἐσχάτης ἐρημώσεως καὶ βαρβαρότητος' τὴν Σερβίαν, τὴν Κροατίαν, τὴν Βουλγαρίαν, τὴν Οὐγγαρίαν, τὴν Ρωσίαν. Ἄν ὁ Ἑλληνισμὸς οὕτως δὲν ἠὔξησε τὴν διανοητικὴν τοῦ ἀνθρώπου γένους κληρονομίαν, διέτελεσεν ὁμως ὁ ἔνοπλος αὐτοῦ βιβλιοφύλαξ. Ὅποιον χάσμα, ἐν τῷ πολιτισμῷ τῆς ἀνθρωπότητος, ἐὰν δὲν ὑπῆρχε τὸ Βυζάντιον! Τέσσαρες μεγάλοι ἀνθρώπων φυλαὶ ἐδέχθησαν τὰ διανοητικὰ αὐτοῦ εὐεργετήματα· ὁ γερμανικὸς καὶ ὁ δυτικὸς κόσμος, τοῦ ὁποίου οἱ βάρβαροὶ βασιλεῖς ὑπ' αὐτοῦ ἐξεπαιδεύθησαν· οἱ Ἄραβες, οἱ πολέμιοι αὐτοῦ, οἵτινες εἰς αὐτὸ ἐν τούτοις ὄφειλον τὴν διανοητικὴν λαμπρότητα τοῦ Βαγδατίου, τοῦ Σαλέρνου καὶ τῆς Κορδύβης· οἱ Τούρκοι, οἱ καταστρέψαντες αὐτὸ, καὶ οἱ Σλαῦοι καὶ οἱ καθ' ἡμᾶς Ἕλληνες, οἱ κληρονόμοι καὶ ἴσως οἱ ἐκδικηταὶ αὐτοῦ. Ἐπὶ πάντων τούτων τῶν λαῶν ἐπέδρασε κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον διὰ τῆς φιλολογίας, διὰ τῆς τέχνης, διὰ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, διὰ τῶν νόμων αὐτοῦ ὥστε ὑπῆρξεν οὐ μόνον προμαχὼν τῆς Εὐρώπης ἀλλὰ καὶ διδάσκαλος αὐτῆς.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Δ' ΤΟΜΟΥ

Ἐξεκέραιος σταυρὸς τοῦ προτυλαίου τοῦ γάρθηκος
τῆς Ἁγίας Σοφίας

